

Dr Ilija MAMUZIĆ

MAVRO BROZ U BOKI SA BOKELJIMA

Ovog oduševljenog poklonika borbenog Ljudevita Gaja, za godinu-dve »misnika biskupije kotorske«, hotice saradnika Danice ilirske i nehotice Srpskog narodnog lista, kog se nisu setile ni Narodna enciklopedija ni Enciklopedija Jugoslavije — vratila je unekoliko u život dragocena zbirka odabranih *Pisama Ljudevitu Gaju*, koju su priredili i iscrpno komentarisali Josip Horvat i Jakša Ravlić, u »Građi za povijest književnosti hrvatske« (knj. XXVI).

Donoseći u toj knjizi sedam Brozovih pisama Gaju, od kojih četiri u celini, priređivači su ih dali s nizom komentara, oslanjajući se na istraživanja Josipa Buturca i na razne druge izvore. U ovim našim redovima o mahom zaboravljenom Mavru Brozu, te njegovom boravku u Boki i među Bokeljima, mi ćemo se uz data pisma poslužiti i datim komentarima, koliko nam to bude potrebno, uz druge naučne podatke.

Poreklom iz Klanjca u Hrvatskom zagorju, a rođen u Samoboru 30. jula 1815, mladi Broz je svršio osnovnu školu u mestu rođenja, a zatim gimnaziju u Zagrebu. U drugoj polovini tridesetih godina on je klerik u zagrebačkom Sjemeništu, pa tu i predsjednik »Kola mladih rodoljuba«, upravo prve društvene organizacije za vreme ilirizma. U toj funkciji on ime »kotriga« (članova) svoga društva dočekuje i pozdravlja Gaja 1. aprila 1839; drugovi uz to pevaju »Još Hrvatska ni propala« i »Oj Iliri«, a Gaj drži svoj plameni govor...

»... Iliri smo, braćo, vatrom kojom plamte naše grudi, upalimo srce naroda u velikoj Iliriji! Pokažimo svijetu, pokažimo braći Slavenom, što može složan, svjestan i oduševljen narod! ... Štitite naš jezik dičan, gojite ga i preporučajte svigdje ... Branimo svoja prava, poviješću tolikih vjekova potvrđena! Tako radimo, i Ilirija će biti sretna, velika i slavna! ...

Potom klerici predaju Gaju »kaligrafski ispisanu spomenicu, s potpisima svih članova«, koja se i danas uz »Acta Gayana« čuva

u Državnom arhivu u Zagrebu; prilikom pak ispraćaja pevaju budnicu »Proklet bio izdajica svoje domovine« ... Ali tim se nisu i završile stvari.

Kakve su bile posledice Gajeve posete u samom društvu, jasno se vidi iz pisma od 24. aprila predsjednika Broza Gaju: »Vaše posetjenje s privolom Poglavarstva učinjeno čuda tvori: jerbo kratko Vaše u sjemeništu našem boravanje otvori oči sinovah Ilirije, i sad dalje vide. Vaše posetjenje pomnoža znatno društvo naše, a duh koj i prije ne spavaše probudi tako, da se tome niti nadati mogli ne bi bili ... jerbo se sad sve giblje, sve vrvi, sve nateca i takmi svoje rodoljublje činom dokazati«! ...

A kakve su posledice bile za društvo, videlo se iz postupaka Poglavarstva sjemeništa, do kojih je došlo na denuncijaciju jednog klerika — kao pesmom o »izdajici svoje domovine« aludiralo se na same poglavare sjemeništa! U vezi s tim došlo je do zabrane ove omladinske organizacije i do toga da je njen predsednik — »kazne radi zaređen nekoliko mjeseci kasnije nego što je trebalo«! ... A kad je zaređen, bio je poslat za kapelana u Legrad u Međumurju, da ga župnik Pavčec, po osećanju Mađar, »upokori«!

Ali Broz se nije dao! Kako se on otimao tadašnjem feudalnom redu stvari i bio nove, demokratske orijentacije, jasno se vidi iz jednog njegovog pisma Gaju iz 1842, o kome govori Barac u svojoj »Književnosti ilirizma« (I, 20). U tom pismu reč je o madžaronu Stjepanu Ožegoviću iz Krapinskih Toplica; taj feudalac rekao je, kad mu zatražiše dar, da neće dati »ništa za hrvatsku školu, a za madžarsku da bi dao«! Broz je na to primetio — »da ni to nije istina, jer da plemstvo uopće ne želi da se seljaci prosvjetno uzdižu«! ...

Tako, otporno postavljeni kapelan našao se daleko i od Međumurja i od Zagorja već 26. listopada 1844; od toga dana bio je u Pokriveniku, u blizini Herceg-Novog, dakle u Boki i među Boke-ljima.

I kako će se on tu držati i šta misliti i raditi? Odgovor na ta pitanja daće nam, s jedne strane, njegov članak-putopis o Boki i Bokeljima, a s druge, njegovo izrazito političko pismo Gaju, koje »odaje mentalitet i političke težnje novog naraštaja omladine s izrazito nacionalno-revolucionarnim tendencijama« ...

Ali da najpre vidimo nekoliko mesta iz njegovog »Dopisa iz Boke Kotorske« u Gajevoj Danici (br. 36, 1845):

»Ljubezni prijatelju! Ti ćeš valjda misliti da me je već odavno progutalo more ilirsko, ili da su me Crnogorci ubili. Živ sam ti, živ, jer more neće onog koj ništa izgubiti ne ima i čija smrt ničijim očim suzah iztiskati neće; a Crnogorci su braća naša, kojim je bratimstvo i pobratimstvo sveto ...«

»Ovaj dan krenusmo u 8 urah jutrom iz Atene naše ilirske put Kotora. Na 2. uru od podne uljezosmo u Boku Kotorsku, koja je po sudu pomoracah, koji su mnogo svijeta obišli, za Carigradom najljepša

okolica svijeta. Veličanstveni doista prizor za oko čovječansko. Predoči si okolicu od Sv. Križa do Krapine, od ovud do Rogatice, i pomisli da je to Boka...»

»Ako misliš kamo putovati, najbolje ćeš tvoje novce uložiti ako ovamo dojdeš. Ako otideš u Beč, Mletke i ine gradove velike, vidit ćeš mnogo, nu vazda samo djelo rukuh čovječanskih. Pomisli da je Boka uzor djelovne sile božanske. Ona će te udivljenjem napuniti. Podići će ti srdce i dušu k stvoritelju. Pobuditi u tebi ćutjenje koje nikad ne umire... i koje imena ne ima. Vidit ćeš braću svoju, kojom se vazda ponositi možeš. Krepost i snaga tijela, oštroomje i bistrina duševna njihova probuditi će u tebi nadu budućnosti!«

Uz to su se nanizali opisi, često s raznim istorijskim reminiscencijama, Novigrada, Tivta, Grblja, Kotora i drugih mesta, uz ponešto o Francuzima, Englezima, Amerikancima i Turcima u nekoj vezi s Bokom.

Taj njegov brižljivo i toplo pisani prikaz »veličanstvenog prizora«, Boke, nije međutim ostao neprimećen u tadašnjoj našoj štampi.

Urednik Srpskog narodnog lista u Pešti, Teodor Pavlović, impresioniran tim Brozovim člankom-putopisom, preneo ga je u celini i bezmalo potpuno verno. Ovde-onde tek je prilagodio tekst jezičkim navikama svojih čitalaca (mesto »nu« — *no*, mesto »ćutjenje« — *čuvstvo* i sl.). Iznenadilo nas je međutim u njegovom prenosu postupanje sa imenom ilirskim, koje je on često u prenosima zamenjivao imenom srpskim. U ovom njegovom prenosu nema takvih zamena, nego ima samo — pojačavanja ilirskog imena! Mesto »more ilirsko« u njegovom Listu našlo se *more Ilirsko*, mesto »iz Atene naše ilirske« — *iz Atene naše Ilirske!*...

Ali bez obzira na taj i takav prenos Brozovog putopisa iz Danice ilirske u Srpski narodni list (br. 40, 1845), utvrdimo da je njegovo pisanje o Boki, eto, podjednako bilo zanimljivo i od vrednosti i za hrvatsku i za srpsku čitalačku publiku.

Brozovo pismo Gaju od 22. aprila 1848, da je odnekud moglo biti objavljeno, bilo bi za obe te naše publike još zanimljivije i od još veće vrednosti. U njemu on govori o sebi i bokeljskim ljudima, čas o »katolicima«, čas o »rišćanima«, uzimajući ih ujedno, kao »naš narod«; a govori ne samo sa istinskom ljubavlju za jedne i za druge, nego i stvarno revolucionarno, obzirom na njegovo danas i sutra... A taj dragoceni dokumenat ovako je započeo:

»Ako bi koga srjeća, slučaj ili zvanje u Boku Kotorsku nanijelo, za dužnost si držah ovdje priobćiti moje iskustvo, koje sam kroz dvije godine i po moga ondje bivanja stekao. Za vrijeme moga u Boki Kotorskoj boravljenja imao sam srjeću upoznati se s najboljimi Prijatelji slavjanštine... s ljudma kojih je najvruća želja izbaciti iz sebe jaram tuđinstva... s ljudma koji se za vrijeme svog ugnjetenja strašili nisu javno braniti svoj ugnjeteni narod... premda to vazda s pogibelju skopčano bi. Za ravnanje svakog koj bi onamo kakvim god načinom prispio, usudjem se ovdje karakterizirati nekoja lica s kojimi i kako obćiti može i mora. Moja glavna težnja bi vazda probuđivati simpatiju

za Hrvate, i antipatiju proti mađarštini, i pogibelj dokazivati koja im prijete iz talijanštine. U tom smislu najviše sam govorio s Fortunatom Banićem u Pokriveniku, mojoj bivšoj župi na obali novskoj — za njim s Krstom Balovićem, podestatam (načelnikom) od Perasta, katolicima izobraženima, kojima jednakost vjeroispovijedanja neće biti trn u oku. Za njimi s Nikolom Cvjetkovićem, rišćanskim župnikom u Baošiću, i Krstom Lazarevićem, izsluženim pomorskim kapetanom, rišćanima kojim je najveće dobročinstvo jednakost vjeroispovijedanja. Ovim su naše želje, naše osnove i naše stanje posve poznate!...

U daljim redovima tog veoma poverljivog pisma, kome je i sam Gaj — kao što rekoše Horvat — Ravlić — »pripisivao veliku važnost«, jer ga je pod posebnim brojem pohranio u svojoj zbirci rukopisa« (str. 80), reč je i o drugim Bokeljima s kojima se »može govoriti slobodno o svemu«, a onda i o nekim s kojima treba da bude »velika opreznost u obćenju! Uz to, tu je u raznim vezama reč i o »našim svrhama«, te o »našoj budućnosti«, te čak i o »našimi stvarmi, o budućem ustrojenju jedne krjepke i moćne ilirske države«!...

I nije bila samo takva — reč, već je bila i pomisao na — akciju! Govoreći o Joku Lučinu Crnogorčeviću, koji se »s Grcima borio za slobodu grčku«, Broz je rekao Gaju da ovom borcu »uzmanjkati to neće učiniti za svoje«, te da bi »mogo ustrojiti četu za sigurnost domaću, i mило bi mu bilo kad bi takav nalog dobio! A govoreći o popu Marku, »koj je u Krivošijama kak Vladika u Crnoj Gori«, dodade da se »može vazda pokazati na čelu od hiljadu pušakah«, te da ga je posetio što je čuo da je Hrvat i da štuje »njegov zakon«, pa uz sve to da se — »od njega možemo mnogo nadati«!...

To pismo Gaju završio je s nekoliko praktično-političkih konstatacija i sugestija, kao da smo pred samom revolucionarnom akcijom, ovako:

»U obće s katolicima izvan Fortunata Banića i Balovića o vjerozakonu ništa — a s Rišćanima najviše o jednakosti vjeroispovijedanja, i popovi da će u buduće iz državne kase plaćani biti. Zatim svima da će trgovina cvjetati, da će slobodno bez straha po svim morima brodit... i da će se odsele manje plaćati. I oni bit će svaku uru, svaki čas pripravnici su najmanje 6000 momakah prodirjeti, i zadnju kap krvi za naše svrhe proliti. — Vama i našoj stvari tijelom i dušom privržen Mavro Broz«.

A te »naše svrhe« — njegove i Gajeve, pa ovih Bokelja i celoga naroda — bile su, kao što čusmo, *kreпка i moćna ilirska država!*

Ali da u vezi s tim zaključcima navedemo i sasvim opravdani komentar redaktora »Pisama Gaju«, naime to da je ovo Brozovo pismo — »zaciјelo najvažniji dokumenat za poznavanje mišljenja i osjećanja najmlađe ilirske generacije izrazito revolucionarne u opreci sa starijom generacijom, koja je konzervativna i oportunistička...«

Na revolucionarnost omladine pošle za Gajem, pre njegovih transakcija s bečkom vladom, naročito je ukazivao Vasa Bogdanov,

osobito u studiji »Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49«. Ali da ovde ukažemo samo na njegove reči o »tajnim izvještajima o ilirskoj aktivnosti, koji se šalju najvišim austrijskim vlastima«, odnosno među njima samo na neka mesta u »konfidentskim izvještajima biskupa Schrotta«.

Početkom četrdesetih godina, koje Beču koje Pešti, biskup je javljao da »Gaj odgaja omladinu u ideji nezavisnoga ilirskog naroda« i da će ta ideja biti »opasna za monarhiju prilikom prvoga sukoba s Rusijom«; da cilj Gajeve borbe »nije literarne prirode, nego, putem pridobivanja omladine, ujedinjenje Slavena koji žive pod različitim vladama i ustavima«; da je Gaj »fantazirao omladinu, pa čak i Granicu«, te da se »na grub način upleo u politički život i postavio državni ideal sa ciljem uništenja stare države«, itd. (str. 44).

Zanimljivo je sada da se nasuprot tim konstatacijama o ilirskoj omladini, kojima bi se moglo dodati i više drugih literarnog i drugog karaktera, javilo jedno ne samo ograničenije nego i skoro poništenje svih tih konstatacija; bilo je to u »Studijama iz hrvatske povijesti XIX stoljeća« profesora Jaroslava Šidaka. Inače veoma cenjeni historičar rekao je tu: »Koliko je misao o »budućem ustrojenju krepke i moćne ilirske države«, kojom se zanosio mladi svećenik Mavro Broz — u pismu Gaju od 22. IV 1848. — odražavala neko doista revolucionarno« raspoloženje u širem krugu ilirskih omladinaca ne može se za sada pouzdanije utvrditi« (str. 123).

Ali bez obzira na taj raskorak između onih tvrdjenja i ovog uzdržavanja od tih tvrdjenja — mladi svećenik Mavro Broz, sa svojim revolucionarnim težnjama za krepkom i moćnom ilirskom državom, nije doveden u pitanje. Prema nizu podataka, koji u našem izveštaju i navodima nisu iscrpene, on je u Boki sa Banićem i još nekolicinom Bokelja konspirativno govorio o »našim željama« i »našim osnovama«, te o »našem stanju« i »našoj budućnosti«! ...

Čini nam se da takve njegove težnje treba zamisliti već i u njegovom spomenutom »Dopisu iz Boke Kotorske«, objavljenom u hrvatskom i srpskom listu. Razume se, u štampanim stupcima, koje pregleda cenzor i koji su odmah dostupni vlastima, ne može se govoriti otvoreno, već obično samo u nagoveštenim pomislima ili u nekim dalekim aluzijama. Eto, kad je Broz u veličanstvenoj Boki video njene ljude, »braću svoju, kojom se vazda ponositi možeš«, te koje odlikuje »krepkost i snaga«, »oštroumje i bistrina duševna«, zar u njegovom kazivanju da će ta i takva braća »*pobuditi u tebi nadu budućnosti*« ne osetiti da se u toj nadi krije bar onaj njegov revolucionarni san? ...

No da uz sve to posebno ukažemo na još jednu njegovu odliku, naročito afirmisanu u Boki među Bokeljima, »katolicima« i »rišćanima«.

Duboko uveren još u Sjemeništu »da je ponos ilirskog bit društva kotrigom«, on se svakako već tu prozeo idealom i osećanjem — verske tolerancije. S tim idealom i osećanjem on se potom našao u Legradu u Međumurju, pa onda u Pokriveniku i u svim drugim mestima zavoljene Boke Kotorske. Iako je tu bio »misnikom biskupije«, on je prijateljevao s ljudima oba »zakona«, te neprestano ukazivao, u više varijacija, na potrebu »jednakosti vjerozakonske«. Upravo se može reći da je i njemu, kao po njegovim rečima bokeljskim rišćanima, »najveće dočinstvo jednakost vjeroispovijedanjah«!

Ali da s tim u vezi naročito zapazimo dve-tri njegove reči, odnosno reči njegovih prijatelja.

U manastiru Savini igumanom je bio Teofil Stefanović, rodom iz Srema, koji je — »izvan toga što misli da bi se morali obćim imenom Srbima a ne Ilirima nazivati« — opet bio »čovjekom odprtim i blage duše«. I — »š njim se može govoriti. O svjemu kako se kod nas govori u Zagrebu«! (Uz te reči dodali su redaktori: »Napomena koja nam pruža uvid u mišljenje i govor najmlađe ilirske generacije«.) A malo dalje od Savine, na Kumburu, bio je njegov prijatelj Todor Zubac — »š njim, ako se kod kuće nalazi, može se govoriti slobodno o svemu što se naše budućnosti tiče; on će mnogo doprinijeti k razvijanju i razprostranjenju namjerah i naših ideah«! ...

No da uzgred istaknemo još jednu Brozovu, da kažemo, bokeljsku pojedinost, već napred spomenutu, ali u drugoj vezi. Velimir Radović u svom sintetičnom pogledu na Boku u XIX veku, u prošlom broju ovog zbornika (str. 113), naveo je imena deseterice bokeljskih pomoraca koji su se »hrabro borili u grčkom oslobodilačkom ratu protiv Turaka« (1821 — 1829). U tome nizu imena nema međutim — Joka Lučina Crnogorčevića, s kojim se ovaj katolički sveštenik dobro znao i za koga je, kao što smo već čuli, rekao da se »s Grcima borio za slobodu grčku« i da mu »uzmanjkati to neće učiniti za svoje«! ... Na osnovu toga istonijskog podatka treba tako i Jokovo ime dodati onim imenima, a ujedno utvrditi da je taj sveštenik takvu oslobodilačku borbu očekivao od Bokelja i za onu »krepku i moćnu ilirsku državu«! ...

Taj i takav za vreme ilirizma, s očima divljenja za Boku i srcem ljubavi za Bokelje, Mavro Broz je preminuo u Ivancu 4. aprila 1878.

Zusammenfassung

MAVRO BROZ IN BOKA MIT DEN BOKELJEN (DIN EINWOHNERN VON BOKA)

Dr. Ilija MAMUZIC

Er wurde am 30. Juli 1815 in Samobor geboren. In seinem Geburtsort beendete er die Volksschule, danach das Gymnasium und die Theologie in Zagreb. Als Leiter des »Kreises der jungen Vaterlandsfreunde« begrüßte er im Seminar, am 1. April 1839, Gaj, der dem Verein einen Besuch machte und darin eine eifrige Rede hielt. Wegen der Anzeige eines Klerikers wurde dieser Verein verboten und der Leiter konnte viel später zum Priester eingeweiht werden. Nachher wurde er als Hilfsgeistiger einem sich als Ungar fühlenden Priester nach Medumurje geschickt, damit er von diesem »untertan gemacht würde«.

Bald darauf wurde er Priester in Pokrivenik in Boka, wohlgesinnt nicht nur den »Katholikern«, sondern auch den »Christlichen«, indem er sich fortwährend für die »Glaubensgleichheit« und »unsere Zwecke«, »unsere Zukunft«, gerade für den »Ilirischen Staat« einsetzte! In der »Gajs Danica« wurde von ihm eine patriotische Zuschrift über Boka und die Bokeljen veröffentlicht; diese Zuschrift wurde dann von Teodor Pavlović in dem Serbischen Volksblatt abgedruckt. Im Brief an Gaj, und zwar vom 22. April 1848, berichtete er von sich selbst und von den Bokeljen; über diesen Brief wurde mit Recht von Horvat und Ravlić die Meinung geäußert, das darin »die Mentalität und die politischen Bestrebungen der neuen Jugendgeneration mit ausgeprägten national-revolutionären Tendenzen« ausgedrückt waren.

Mavro Broz ist am 4. April 1878. in Ivanec gestorben.